

ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ДОКТОРИ: ЮРІЙ ДРОГОБИЧ

У статті висвітлюється життєвий шлях, освітня та наукова діяльність одного з перших вітчизняних докторів епохи середньовіччя Юрія Котермака (Дрогобича). Ключові слова: Юрій Дрогобич, доктор філософії.

Радул О. Первые украинские доктора: Юрий Дрогобыч. *В статье освещается жизненный путь, образовательная и научная деятельность одного из первых отечественных докторов эпохи средневековья Юрия Котермака (Дрогобыча). Ключевые слова: Юрий Дрогобыч, доктор философии.*

Radul O. First Ukrainian doctors: Yuriy Drogobych. *It is illuminated an educational and scientific activities of Yuriy Kotermak (Drogobych), of one of the first native doctors of the Middle Ages epoch. Key words: George Drogobich, Ph.D.*

Життєвий шлях українського гуманіста, одного з перших українських докторів філософії і докторів медицини, ректора Болонського університету, першого українського автора друкованої книжки Юрія Котермака були об'єктом дослідження таких відомих вчених як Я. Ісаєвич та Г. Нудьга. Побічно його діяльність та творчість згадується в історичних дослідженнях з української літератури та історії вітчизняної культури.

Майбутній доктор народився в сім'ї бідного дрогобицького ремісника Михайла Котермака. Ріс із батьком та старшою сестрою. Разом із сусідніми хлопцями ходив навчатися читанню й письму до дяка церкви Юра. Монах Євтимій, що доживав при церкві, давав читати книги, навчив Юрія Котермака основам латинської мови.

На той час Дрогобич був одним з найбагатших міст Прикарпаття, основою розквіту якого стала солеварня. На соляних промислах працювали італійці, до яких часто забігав малий Юрко. Побачивши, як управно пише й рахує „Джорджо”, італійці доручили йому рахувати топки, що їх вантажили на вози. В 16 років після смерті батька за пропозицією італійців Ю. Котермак стає писарчуком у львівській конторі, навіть супроводжує товари до Кафи.

У Львові Юрій, імовірно, навчався в кафедральній школі, а в 1469 році його прізвище з'являється у списках студентів Краківського університету. Як незаможний вступник, він заплатив за навчання лише один грош. Головні лекції відбувалися у професорських колегіях, тут же професори й мешкали. Студенти влаштовувались, як хто міг, але переважна більшість проживала у бурсах – своєрідних гуртожитках. У той час існувало кілька бурс: бурса філософів, бурса „Єрусалим”, бурса Длугоша, бурса вбогих, або, як її інакше називали, бурса Існера (за прізвищем засновника). Остання, за заповітом Існера, призначалася насамперед для вихідців із Литви, Білорусі, України. Проживало в ній на той час близько 200 юнаків, серед яких опинився і Юрій Котермак.

Юнак мав здібності до наук і виявив наполегливість у пошуках шляхів до їх опанування. Уже 1470 року він удостоївся ступеня бакалавра і продовжив відвідувати лекції та диспути. Готуючись до магістерських іспитів, він вивчав Аристотеля, математику, геометрію і, особливо, астрономію. Водночас викладав молодшим студентам: читав лекції протягом місяця під час канікул, проводив диспути по неділях; а також брав участь у суботніх диспутах магістрів. У 1473 році Ю. Дрогобич склав іспит на ступінь магістра. Тепер Юрій допускався до читання і пояснення однієї з книг фізики Аристотеля, але він прагнув продовжити навчання в Болонському університеті. За існуючими правилами, він був зобов'язаний два роки відпрацювати в Краківському університеті, проте на той час молодих магістрів було досить і отримати від факультету відпустку було не важко.

До Болонії звідусіль стікалися юнаки, що прагнули отримати освіту в одному з найзнаменитіших університетів Європи, який славився своєю автономією і викладанням різних наук. Саме університет приносив славу і прибутки цілому місту. Недарма місто стали звати „вченою Болоньєю”.

Юрія Котермака записали до матрикулу (списку студентів) як Юрій зі Львова, що з Галицької Русі (Джорджо да Леополі). В Болонському університеті студенти поділялися на чотири земляцтва – „нації” за місцем походження: тосканців, римлян, ломбардців і ультрамонтанів – гостей із-за кордону. Членом останньої став і Котермак.

Прослухавши курси з латинської, грецької мов, філософії, логіки, риторики, поезії, астрономії, фізики, склавши іспит перед колегією докторів, Юрій Котермак домогся присудження йому наукового ступеня доктора філософії. Але ставши доктором філософії, Юрій Дрогобич не залишив студентської лави, бо хотів прослухати повний курс медицини, щоб отримати також диплом доктора-медика. Водночас з жовтня 1478 року „Георгіус з Русі” з початком нового навчального року в університеті почав викладати астрономію молодшим студентам.

У першій своїй лекції новий професор Юрій згідно зі звичаєм розповів про побудову курсу, про послідовність викладання матеріалу. Кожна лекція тривала дві години. Після лекції молодий доктор збирав слухачів на ринковій площі, де кожен з них мав по черзі брати участь у диспутах на теми, пов’язані зі змістом лекцій, що називалися ординарними, тобто звичайними. Також Ю. Котермак, як і інші викладачі астрономії, мав обов’язок щонайменше раз на рік проводити диспут про будь-що (кводлібет), на якому могли порушуватися найрізноманітніші питання, що хвилювали не лише тогочасних науковців, а й політиків, простих громадян.

У лекціях Ю. Дрогобич, як і інші професори, спирався на загальноновизнані авторитети тогочасної науки. Навіть власні спостереження, щоб уникнути зайвих обвинувачень, доводилось підкріпляти цитатами з творів старогрецьких та арабських учених. Юрій, користуючись латинськими перекладами, читав і коментував ті ж твори, які сам прослухав раніше („Алькабіцій”, „Центілоквиум”, „Чотирикнижжя”, третю частину „Альмагесту”); знайомив студентів з астрономічними таблицями; вчив складати такуїн – альманах, у якому наперед визначалося розташування на небі сонця, місяця, планет, передбачався час сонячних затемнень. Також показував студентам, як вести астрономічні спостереження, як користуватися астролябією – мосяжним кружком з масштабною поділкою і рухомою стрілкою, що спрямовувалась на небесне світило. За допомогою астролябії точно визначали час, встановлювали географічну широту, вимірювали кут піднесення Полярної зірки опівночі або сонця – опівдні.

Щоб стати доктором медицини, треба було вивчати її чотири роки. Отож, виступаючи на заняттях з астрономії як доктор вільних мистецтв і професор, на лекціях з медицини Юрій Котермак сидів на студентській лаві. Кожному викладачу-медику він, як і інші слухачі, сплачував по 30 сольдів. Астрономія й медицина у ті часи тісно пов’язувалися між собою. Кожен лікар мусив розумітись на астрономії, щоб із розташування небесних світил зробити висновок, коли можна робити операцію, пускати кров, коли краще діють ті чи інші ліки. Вважалося, що „лікар без знання астрології подібний до ока, позбавленого здатності бачити”. Медицина була нерозривно пов’язана не лише з астрономією, але й з усіма філософсько-філологічними науками. У цих, здавалось би, цілком відмінних науках навчання проводилось однаково – шляхом читання й пояснення латинських перекладів творів грецьких та арабських авторів, причому велику роль відігравали диспути, а головним науковим авторитетом був Аристотель. Практичних занять було мало. Починаючи з третього року навчання медицини, Юрій Дрогобич отримав право бути присутнім при розтинах. За весь час навчання кожен студент допускався на розтин лише двічі.

Важко було вижити на студентські оплати за лекції з астрономії. І тому на деякий час Ю. Котермак виїхав до міста Касале – столиці маркізату Монферрат, де прийняв посаду лікаря та астролога при дворі маркіза Гуїльєльмо VIII, родича останнього імператора Візантії. Але вже в жовтні 1480 року він повернувся до Болоньї, щоб, як і раніше, викладати астрономію й вивчати медицину.

24 березня 1481 року був особливим днем дня Болонського університету і для Юрія Котермака – в цей день студенти медики та артисти (студенти підготовчого факультету) обирали нового ректора. Ректорів університету вибирали по черзі з числа представників усіх

чотирьох згадуваних вище націй. Теперішній ректор Бернардіно Гозадіні був ломбардцем, отже на наступний рік треба було обрати студента з-за Альп.

Згідно зі статутами ректором міг стати лише студент, записаний до університетських книг. Він мусив скінчити два роки навчання медицини, мати щонайменше двадцять п'ять років, а головне „перевищувати інших наукою і чеснотами”. Заборонялося обирати тих, хто вивчав на час виборів граматику й хірургію. Це було свідченням високої поваги до ректорського звання, до якого не допускались представники наук, які вважалися початковими. Адже студентський ректор був „князем” всього університету, верховним главою держави в мініатюрі, якою був середньовічний університет у Болоньї.

Нація ультрамонтанів висунула кандидатуру магістра Юрія з Дрогобича, студента медицини. Студенти голосували, вкидаючи до урни чорні або білі кульки. Коли урну відкрили, то чорних кульок не було. Всі студенти проголосували за гостя з далекої країни, який за кілька років життя в Болоньї встиг завоювати неабиякий авторитет.

Посада ректора належала до найпочесніших у Болоньї, але й обов'язки були численні й складні. Проте відмовитися від запропонованої посади забороняли статuti університету. Проголошуючи присягу, новообраний ректор медиків та артистів урочисто обіцяв, що протягом року всіма силами служитиме щонайкращому розвитку університету, буде справедливим до студентів, дотримуватиметься статутів і слідкуватиме, щоб і всі інші шанували статuti.

Перші дні після виборів Ю. Котермак присвятив вивченню статутів університету, оскільки через п'ятнадцять днів після виборів ректор уже не міг покликатись на незнання тієї чи іншої вимоги статутів. А щоб і студенти не забували своїх прав та обов'язків, статuti читалися в ці дні університетським писарем по всіх лекційних залах.

Одним з головних обов'язків нового ректора був візит до подести – голови міської влади. На зустрічі подеста згідно із старовинним звичаєм від імені міського самоврядування склав присягу шанувати університетські звичаї та статuti, адже студенти, що сходились звідусіль на навчання до Болоньї, були найбільшим джерелом багатства міста. Тому подеста й міські патриції мусили поважати привілеї університету й визнавати непідпорядкованість ректорів університетів своїй владі. Подеста нагадав, що ректор має право на міських урочистостях виступати поруч із легатом, єпископом, конфалоньєром юстиції та найвищими особами управління комуни. Коли ж у ректора виникне потреба виїхати за межі міста, його буде забезпечено кіньми.

Займаючись справами університету, Юрій Дрогобич протягом перших восьми днів після виборів приймав присягу від кожного з професорів, які читали лекції, що дотримуватимуться статутів, виконуватимуть справедливі вимоги ректора. Присягу про чесність виконання своїх обов'язків складала новому ректору переписувачі, ілюстратори й коректори книг, палітурники, книгари – всі, хто обслуговував університет і мав заробітки за рахунок студентів. Відвідувачів, що мали скласти присягу на вірність університету, Ю. Котермаку доводилося приймати протягом всього навчального року, адже увесь час прибували нові студенти, кожен з яких, як тільки починав слухати лекції, мусив протягом восьми днів відвідати ректора і скласти присягу. Слідкував ректор і за тим, щоб нових студентів невідкладно імматрикулювали – записували до списків, які вели в кожній з чотирьох націй.

Як ректор, Юрій Дрогобич мусив постійно стежити за своєчасним проведенням лекцій та диспутів, контролювати оплату праці професорів. Доводилося вести також фінансові справи з банкірами Пістої, Сієни, з болонськими купцями. З наближенням осені закінчувався і навчальний рік. Ректору треба було підготувати проект нового розподілу лекцій між докторами, визначити вакансії, узгодити години читання окремих лекцій. Самому ректору припадало почесний обов'язок читати лекції з медицини у святкові дні. За ці ректорські лекції Ю. Котермак мав отримати з міської скарбниці 100 болонських лір річної плати. 50 лір, які він раніше мав за лекції астрономії, відпали: лектори, що читали кілька курсів, могли отримувати винагороду лише за один з них. На початку жовтня розподіл був готовий і його затвердили призначені міською владою чотири „реформатори” – представники комуни в університетському управлінні, бо комуна давала платню професорам.

Виконуючи ректорські обов'язки, Юрій не забував і про медичні студії. На лекціях медицини він сидів на почесному ректорському місці. Проте найважливішим було те, що як ректор він мав право бути присутнім на всіх анатомічних розтинах. Це було цінним привілеєм, бо, як уже вказувалось вище, звичайним студентам можна було побачити розтин раз на рік, починаючи з третього року навчання. Оскільки церковники протидіяли розтинам, університету порівняно рідко вдавалося отримувати трупи для анатомічних досліджень. Кожного разу Юрій Дрогобич спеціальним ректорським розпорядженням призначав доктора медицини, якому доручалося провести секцію. При цьому могли бути присутні, також лише з дозволу ректора, не більше двадцяти осіб. Сам він, як мав час, завжди охоче користувався правом спостерігати розтини, тому що це дозволяло йому глибше опанувати основи анатомії.

Час від часу Ю. Котермаку доводилося брати участь у актах присвоєння докторських ступенів. Кожен, хто хотів стати доктором наук, мусив насамперед офіційно про це повідомити ректора через того професора, який погодився бути промоутором майбутнього доктора.

Через вісім місяців після обрання на посаду ректора Юрій склав екзамен на звання доктора медицини. В соборі Петра зібрались доктори медицини: лише вони мали право бути присутніми на докторських промоуціях. Ю. Дрогобич успішно провів диспут, захищаючи обрану тезу, після чого склав присягу, що дотримуватиметься правил, передбачених статутами для докторів, зберігатиме довірені хворими таємниці, буде правдомовним, пильним, остерігатиметься зарозумілості й сварок з колегами-лікарями. Оскільки докторат отримував сам ректор, церемонія присвоєння звання була особливо врочистою. Доктори медицини вітали свого колегу, нового доктора філософії й медицини. Як доктора медицини, його відтепер титулували „маестро”. Юрія Котермака вважають першим українським доктором медицини.

Непомітно промайнув рік і навесні 1483 року Юрій з Дрогобича провів вибори свого наступника на ректорській посаді. Здавши новому ректору університетські справи, Юрій п'ятнадцять днів мусив залишатися в місті на випадок, якщо б виникли якісь скарги чи суперечки з приводу його дій за час перебування на посаді ректора. Після цього перед українцем Юрієм відкрилась можливість обирати будь-який університет для дальшої праці, бо болонських докторів цінували всюди. Куди б тепер він не поїхав, за ним, як за колишнім ректором, пожиттєво зберігалися права громадянина Болоньї.

Перебуваючи на посаді ректора, Ю. Котермак продовжив займатися наукою, переважно астрологією, він досить успішно прогнозував події і явища, його праці мали прихильників. Однією з перших друкованих книг в Європі вийшла з римської друкарні Е. Зільбера 7 лютого 1483 року (в день Венери) „Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича із Русі, доктора мистецтв, медицини Болонського університету...” Це була перша друкована книга українського автора. Написана вона латиною – мовою тогочасної науки.

Книжка була своєрідним астрологічним календарем або прогностиком, в якому на основі взаєморозташування небесних тіл і оцінки різних небесних явищ робилися прогнози про земні події. При його створенні вчений у прогнозах користувався даними астрономії, географії, математики, а його передбачення місячного затемнення 1483 року зроблене на основі теоретичних розрахунків, і вони виявились досить точними. У праці подаються також окремі відомості з метеорології, філософії, економіки, географії. Тут чи не вперше зроблено спробу визначити географічні координати Львова, Дрогобича, Москви, Кафи, вперше у європейському друкованому виданні подається інформація про Україну-Русь. Розпочинається книжка віршованим вступом, у якому, незважаючи на присвяту папі римському Сіксту IV (1471 – 1484), звучать ренесансні мотиви. Перша книга Юрія Котермака розміром 18,5 x 13 сантиметрів мала 10 аркушів, на кожній сторінці – 41 рядок. Зараз календар-прогностик належить до найрідкісніших першодруків, його збереглося лише два примірники – у бібліотеках Краківського і Тюбінгенського (Німеччина) університетах.

Відомі були і інші його рукописні праці, написані в Італії: „Трактат про сонячне затемнення 20 липня 1478 року”, „Прогностик на 1478 рік”, „Оцінка місячного затемнення 4 липня 1479 року”.

З Італії Ю.Котермак повернувся в Україну, деякий час гостював у рідних містах Дрогобичі й Львові. 1477 (або 1478) року переїхав до Краківського університету. Перед ректором, професорами, студентами виголосив блискучу габлітаційну лекцію і склав екзамен на звання професора медицини університету. Розклад краківського університету засвідчує, що медичні лекції Юрія Дрогобича відбувалися в найбільшому приміщенні навчального закладу. Вдень український професор пояснював студентам твори Гіпократу, Галена, Авіценни. Окрім того, проводив додаткові заняття зі студентами, так звані ресумпції. Під приводом ресумпцій магістри і бакалаври стали впроваджувати викладання античних авторів і тлумачення їх з гуманістичних позицій, тому і Ю. Котермак охоче погоджувався на прохання студентів про проведення ресумпцій. Дипломованих лікарів у ті часи було мало і до Юрія зверталися за порадою заможні люди. Кілька разів запрошували його до Вавельського замку на консиліум до хворого короля Казиміра, у зв'язку з чим деякий час він вважався придворним лікарем.

Продовжив Юрій Дрогобич займатися й астрономією. У Кракові він написав трактат з шести розділів про сонячні й місячні затемнення – „Трактат про оцінку наслідків затемнень” (1490). Працею зацікавилися учені Франції, Німеччини, Італії, Угорщини.

Ю. Котермак підтримував дружні стосунки з багатьма відомими в Європі ученими та культурними діячами – німецьким астрономом І. Міллером, італійськими гуманістами Ф. Філельдо й Ф. Буонакорсі (Каллімахом). Дослідники вважають, що його учнями були німецький поет-гуманіст Конрад Цельтіс і великий польський астроном Микола Копернік.

У 1490 році Юрій відвідав Львів. Як вважають дослідники, Юрій Дрогобич брав участь у роботі друкарні Фіюля Швайпольта у 1491 році із видання кириличним шрифтом перших книжок слов'янською мовою. Серед них був Часословець, яким користувалися у навчанні дітей грамоті в Україні, Білорусі, Росії. Німецький студент Краківського університету Рудольф Борсдорф відлив 230 літер і надрядкових значків для видань Фіюля, а тогочасні краківські українці, серед яких були Юрій Котермак та Павло Русин, стали редакторами й коректорами цих видань.

Злигодні студентських років, постійна боротьба за шматок хліба, коли він уже став викладачем, підірвали здоров'я молодого вченого. Помер Юрій у Кракові 4 лютого 1494 року. Відповідно до умов, на яких університетська рада свого часу виділила ділянку землі доктору Юрію Дрогобичу, його будинок став власністю університету.

Юрій Дрогобич – учений європейського масштабу, проповідник гуманістичних ідей і нових досягнень науки. Ще у XVII столітті склали в Італії список славетних докторів і професорів Болонського університету, до якого внесли й ім'я Юрія Дрогобича. У XIX столітті списки видатних діячів були опубліковані у зв'язку з 700-річчям всесвітньовідомого закладу, розвитку якого прислужився й син українського народу.

Говорячи про Ю. Котермака, дуже часто вживають слово „перший”. Так, він був першим ректором Болонського університету з числа українців; він став першим українцем, який опублікував свою працю за кордоном у часи, коли книгодрукування ще тільки зароджувалося. Він, один із українських студентів, став першим доктором медицини і професором Болонського університету; першим удостоївся кількох наукових ступенів (доктор філософії, доктор медицини). Також він першим дав зразки віршованої мови.

Література

1. Дрогобич Ю. Вступ до книги „Прогностична оцінка 1483 року” / Дрогобич Ю. // Українська література XIV – XVI ст. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 444.
2. Європейське відродження та українська література XIV – XVII ст. – К.: Наукова думка, 1993.
3. Ісаєвич Я. Д. Юрій Дрогобич / Ісаєвич Я. // Жовтень. – 1969. – № 8. – С. 32 – 81.
4. Мацюк О. До 500-річчя з дня смерті Юрія Дрогобича / О. Мацюк, М. Тимошенко // Київська старовина. – 1994. – № 3.
5. Нудьга Г. Перші бакалаври і доктори / Нудьга Г. // Нудьга Г. На літературних шляхах. – К.: Дніпро, 1990. – С. 134 – 258.
6. Паславський І. Юрій Дрогобич і його епоха / І. Паславський // Жовтень. – 1983. – № 8. – С. 102 – 104.

Надійшла до редколегії 25.09.2009